

Народитися в чоботях

Гей, люди, а чий це луки? — питає кіт.

Ш. Перро, «Кіт у чоботях»

Монолог на пам'ять

Пам'ятник стоїть біля бібліотеки. Може, він і сидить, але це не настільки важливо. Однаково, ви проходите повз здоровенну глибу і не помічаєте її. Тому часом здається, що його немає, і тоді він стає слухом без голосу. Він вміє не чути вулицю, а слухати те, що робиться в бібліотеці. Часом він чує, як вона сидить перед розкритою книжкою у великій залі та тільки очима, без жодного звуку читає. Раніше такого не було — цей метод читання відносно новий. Читали тільки вголос. А вона вміє так. Кожен пам'ятник певно уміє існувати у такий спосіб, у який вона читає. І тихо, і голосно. Так уміє слухати. Вона щоразу по-різному виглядає (зрештою всі ми щодня виглядаємо трохи інакше), але кожного дня вона сідає на одне й те саме місце. А пам'ятник слухає і йому здається, що її губи ворухнуться. Губи пам'ятають, як це було колись.

Це місто існує так само, як і пам'ятник, так само, як вона читає, беззвучно, тихо, щоб нікому не заважати. Тутешні люди роблять вигляд, що не помічають один одного, а коли переїдуть, або виїдуть на прогулянку в інше місто, то починають загострено відчувати земляцтво та вишукувати на чужій території свого. «Земляки!», — підвищують урочисто голос. Для луганчан поза межами області земляками будуть усі, хто з Донбасу. Сядуть, вип'ють чарчину в плацкартному вагоні та розкажуть тобі все життя.

Не те, що мені не подобається це місце... Я дуже люблю цю бібліотеку, яка носить ім'я найбільшого радянського цензора. Напевно в книгосховищах багато творів його авторства. Я не читаю і навряд чи колись прочитаю його романи.

Великі негідники не можуть створити великого письма, вони зникнуть разом із власними могилами. Хіба котрийсь з них вселиться в назву якогось районного клубу, бібліотеки чи вулиці, так само, як цей. А вулиця, до речі, на якій ми з бібліотекою стоїмо, Радянська, мене теж влаштовує. Велика простора вулиця. Такими вулицями мислять тільки степові люди, кров яких пам'ятає дикі часи, ковил та палюче сонце. Десь західніше будували щільніше, ощадливіше. Будували круглі міста, що променями сходяться до ринкової площі. Як Львів чи Краків. Так виглядає Середньовіччя.

Це місто — ні, не таке. Тут інакша логіка буття. Немає львівської архітектурної вимогливості, заокругленої вишуканості та страху нечистої сили. Через страх нечистої сили давні міста будували колом. А тут усе просто та атеїстично. Весь Луганськ поділений на прямокутники. Так будували люди, світ яких не мав центру, а якщо і мав, то він був точно не тут, центр виключено з міста разом із побожністю.

Це місто росте не вшир, як Київ, і не ущільнюється в просторі, як гусне Львів. Воно росне більше вглиб. Луганськ опускається в шахти, ходи яких знаходяться під його вулицями. Мені часто здається, що і в цієї вулиці, Радянської, під землею є двійник — ретельно викопана прохідка висотою в зігнуту людину, що тягнеться точно під нею, крок-у-крок, а потім перетинається з іншою вулицею, яка тягнеться та перетинається ще кількома — і все прямокутники. Але ця підземна географія не призначена для пересічних мешканців, та й у них немає впевненості в існуванні якихось достовірних мап підземелля. Люди, які так будують на поверхні і під нею, не створюють впорядкованих схем для пересування — усе й так дуже просто.

А складно тут із просторовими засобами комунікації. До Києва звідси ходить тільки два поїзди (це, щонайменше, дивно), і тільки один — до Львова. Ходять ліфти, але не в усіх будинках і тільки тоді, коли не поламає. Та ходять спускові клітини в кожній із шахт Луганщини. Якщо хтось таки відважиться поїхати в інший кінець країни, то має витратити в один бік приблизно 28 годин життя, якщо ж поїхати в шахту, то просто — життя. Років п'ять тому відстань до Львова мірялася 36 годинами, якщо я не помиляюсь, тому виглядає, що

якийсь поступ є. Окрім того, дороги погані, літаки не літають (аеропорт перетворився на невідомо що). Тому ж і їздять мешканці переважно вертикально — ліфтами та шахтними клітинами, тож не завжди повертаються.

Усю конструкцію просторового впорядкування прикрашає річка, яка називається Лугань. Кажуть, Луганка! На моє глибоке переконання ріка необхідна кожному місту. Не йдеться про шаблонні формулювання, кшталту «річкова артерія». Але якби йшлося, то можна було б зауважити, що місто хворіє на атеросклероз, бо артерія, якою, кажуть, ходили чайки, тепер зміліла та поросла очеретом. Проте вона дихає, і це важливо. Міська ріка, окрім прямої функції — напоїти, має ще символічну — вона легалізує місто в просторі, виправдовує його існування перед природою. Річка і є тим колом, якого не вистачає цьому Луганську. Ріка — це вода, яка починається десь у небі, та закінчується десь у землі. Вода, що циркулює поміж небом і землею. Як і люди. У містах, де зникають ріки, іде все до кінця, звичайно, що цього не прагнеться, але так стається. А коли річковий шепіт додається до розмов міста, це якось так робить мені добре. Маю надію, що не тільки мені.

1185 року, коли сталося те зловісне сонячне затемнення, кажуть, річка Каяла¹ текла Луганщиною, але після поразки війська Ігоря, зміліла, а можливо, взяла собі друге ім'я. Її назва була надто відверта, ця пам'ять у ній про загибель княжої дружини не пасувала до поширених тут гідронімів, які забули про все на світі. Сіверський Донець, Деркул, Бишкінь, Луганчик, Лугань — не пропускайте жодної назви — Євсуг, Айдар, Ольхова, Нижня та Верхня Біленька, Єрик, Плотва — вони прозорі, як вода — Дуванка, Кріпка, Кріпенька, Міус, Тепла, Біла, Суха — ковтніть трохи — Мілова, Комишна, Комишуваха, Гнила, Уразова, Нагольна. Тепер це звучить так. І невідомо, які з цих назв псевдоніми, а які — дані при народженні імена. Княжим річкам, як Каяла, пасує мати два імені, і під яким іменем сховалася вона — уже майже тисячу років, є таємницею.

Я стою біля бібліотеки на місці пам'ятника, чи ж це він стоїть на моєму місці. Це пам'ятник автору «Слова о полку Ігоревім». А місто, як і пам'ятник,

¹ Мається на увазі альтернативна версія, загальноприйнятим є посилання на харківські землі.

могло і не мати імені, і тут би воно ні в чому не втратило, як і нічого б не отримало. Це в горах важливо мати окреме ім'я для кожного горбика. А в степу — краєвид стабільний, змінюється тільки завдяки річкам. Луганськ називає те, що він робить, а робить він те, що він просто є. Він не вчить історії, не повчає, він не прогнозує майбутнє, а він просто є, як луки, ріки, небо, степ. Він існує вглиб.

Якби хотіти вас кудись повести, то вибрати щось важко, не тому, що великий вибір, а якраз навпаки. Хіба є одне місце. Вулицю Радянську перетинає Оборонна, на якій розташоване академістечко. У його межах, які чітко позначені темною металевою огорожею, там — у парку, знаходяться зібрані з усієї Луганщини скіфські баби. Знайомі історики кажуть, що вони не скіфські, а радше половецькі, але тут усі їх чомусь називають скіфськими. Очевидячки, вважають своїми, адже скіфи — були місцевими (земляками!), а кочові половці — їхні вороги. Проти них вийшов у свій злочасний похід князь Ігор. Тепер вони стоять тут — великі, із монголоїдними рисами обличчя, жіночі та чоловічі фігури XI-XIII століть. Оголені та з косами до сідниць, із обтесаними вітром вилицями. У декого чаша в руках, у декого чоботи на мініатюрній ніжці, сказати б тувельки, ще — гривні на шії, навіть часом зачіска є, якщо збереглася голова. Такими були кочові мешканці цих степів, яких зібрали тут разом зі студентами цього університету, з усієї Луганщини. Студенти вчаться, а половецькі баби сумують за славним минулим та мріють подолати колись княжих нащадків. Щоправда тепер замість степів стоять міста, а замість половецьких бовванів, що були розкидані по степу, стоять пам'ятники Леніну по цих містах, містечках і селищах. На цих землях, певно, якась традиція мати пам'ятник власному ворогу у власному городі. Але все могло би обійтися без того, бо щоб здолати ворога — треба знати тільки всі його імена. Тож стоять і стоять пам'ятники. У Первомайську, Алчевську, Стаханові, Краснодоні, Золотому, Антрациті, Старобільську, Папасній, Лисичанську і там, де не було названо. Навіть у Щасті є один, але його ніхто не помічає, принаймні так мені хочеться, щоб було таке щасливе місто поблизу Луганська. І воно є!

Фотознімок зубів

Один фотограф створив терикон, який можна побачити з двору моєї хати. Не відзняв, не сфотографував, а власне створив. Якби не було цієї фотографії, що об'їздила багато районних та міських експозицій Луганщини, світ би ніколи не здогадався про його існування. Навіть мешканці селища із загадковою назвою Золоте-5 ніколи б не подумали жодної думки про нього.

Саме фото, як і будь-який інший мистецький твір, означає зовсім не те, що зображує. Воно складалося з двох окремих частин, кожна з яких була зроблена в різний час. Одна — зовсім недавно, чотири роки тому, коли все було те саме, але з деякими нюансами. Тобто виробітки вугілля та кількість обвалів у шахті не відрізнялися від теперішніх виробіток та обвалів, щоправда інфляція тоді ще не зробила свій рекордний стрибок. Разом з тим, усе в цьому селищі існувало в одноманітному спокійному ритмі, якому би поспівчувала будь-яка провінція.

Варто зауважити, що спокій цей підірвала фотографія. Подібний ефект тут могло би справити хіба виверження лави молока, якби ця лава білим гарячим потоком полилася з терикону, перетекла через балку, заповзла на насип зі щебеню, де прокладені рейки, подолала ці рейки, загативши шлях якомусь товарняку з вугіллям, спустилася до асфальтованої дороги, по дорозі попідкши ніжну кору молодих берізок, потім просочилася на якусь із паралельних вулиць, які носять одну назву на трьох — Комунальна, потім пройшлася котроюсь зі Свердлова, витекла на одну єдину Первомайську та повз середню школу №4 і поле, засіяне рожевою гречкою, дісталася врешті решт площі Миру, де стоїть клуб та погруддя Леніна. А в цей час хтось із журналістів із сусіднього міста Первомайська якраз був би тут у справах або в гостях, та повідомив цю новину у своїй газеті. Тільки тоді б мешканці цього селища дізналися про те, що сталося виверження терикону (у цій степовій зоні більше нема чому вивергатися). Схожий ефект на місцеве населення справила згадана фотографія.

Фотографія, як ви, мабуть, здогадалися, була опублікована в усіх місцевих газетах із підписом «Терикони: погляд скоса» та із зазначенням ініціалів автора Г. Г. М. До речі, газет тут є тільки дві — одна «Резон», назва говорить сама за себе — призначена для молодого покоління. Там можна почитати про

діяльність місцевих письменників, що пишуть у ключі пост-соцреалізму, про графік роботи водопроводів, а також про те, кого цього разу вдарив Філіп Кіркоров. Інша газета носить ім'я з дещо релігійним присмаком — «Надія». Вона розрахована на людей старшого віку, тобто пенсіонерів, та заповнена порадами про те, як позбутися бородавки за допомогою волосини, або як уринотерапією покращити зір. Тобто для них ця «Надія» є останньою надією на зміни, як не в суспільному житті, то принаймні у приватному питанні здоров'я та гігієни.

Щодо того знімку, який хронологічно був першим, то він зроблений дев'ятнадцять років тому у цьому ж селищі. Саме тоді добігав перший рік незалежності та відчуття дійсності було похмурым і непевним. Ця непевність стосувалася взагалі якої-небудь дійсності, а через це виникала сіра похмурість. Цей час згадувати так само неприємно, як і згадувати добропорядному громадянину власний підлітковий вік. Саме тоді всі шахтарські родини замість дітей почали заводити городи, на яких вирощували популярні овочі і, навіть, фрукти. Картопля родила погано через постійну спеку, що випалювала тоді (і тепер!) всю Луганщину. Поливальних систем не було, тому носили воду відрами і то тільки на огірки та помідори, адже й воду «давали» лише кілька годин на добу — економили на електриці, яка потрібна для роботи перекачувального насосу. Взимку труби частенько замерзали, як жили жаб, що цепініють в очікуванні тепла і та застоюна в них мерзла вода розривала часом їх із середини. Тобто про цивілізоване поливання городини хоча би на рівні, який був доступний Давньому Єгипту, у цьому селищі не йшлося.

Чесно кажучи, городами опікувалися переважно жінки та діти, а чоловіки у цей час стукали касками по асфальту на шахтарських страйках у Первомайську, а потім і в Луганську, та вимагали виплат заборгованої державою зарплатні, уже неабияк підточеної інфляцією. Або з відчаю пили горілку невеличкими компаніями у власних фруктових садах (вишневих, яблучних) чи на лавочках під чотирьохповерховими будинками.

Жінки і діти збирали все, що виростало на городі, частина з'їдалась родиною, а частина консервувалась. Усе ретельно мили, закладали в банки,

заливали розсолем, прикривали кришкою та закатували. Причому з кришками тут була ціла історія. Металеві кришки, які теоретично мають бути одноразовими, використовувалися два, три, а то й чотири рази. Після того, коли банка з консервацією була акуратно відкрита — а це відбувалося переважно взимку — із кришки знімалася гумка, сама кришка чистилася содою, а потім обдавалася окропом, та вирівнювалася на спеціальній машинці. Ця машинка була справжнім винаходом! У нас вдома теж була така машинка і ми мили, різали, консервували надворі, у яблуневому саду, з якого видно наш терикон.

Власне, про цей час був другий знімок, зроблений приїжджим фотографом, який примудрився приїхати сюди двічі. Люди говорять, що тоді, у дев'яностих він приїздив робити якийсь репортаж чи то про шахту, чи то про вуглепереробну фабрику, але сфотографував і наш терикон, який розташований біля балки з мальовничими дубами. Так буває, що нова людина може побачити те, чого не бачить місцеві, бо усе довкола нас із часом стає великою даністю, яка вже не здатна зупинити на собі погляд, викликати якусь свіжу думку.

Тепер про саму фотографію. Як я говорила, ця фоторобота складалася з двох знімків. На старшому фото знятий терикон збоку, на молодшому — терикон згори, ніби така териконова мапа з супутника. Сфотографувати так можна було або з вертольоту, або з найвищої точки багатоповерхової вуглепереробної фабрики (більш імовірно), із 34 відмітки (відповідно із висоти в 34 метри). Перший знімок показує терикон, що схожий на єгипетського сфінкса, із лев'ячими лапами, хвостом та головою, але повернутий він до глядача, що називається, задом. На другому знімку — той самий терикон, але в більш еротичній «позі». Виявилось, що він складається з двох конусоподібних насипів, і тільки один з них видно з боку селища. Із висоти пташиного польоту цей терикон виглядає опуклими оголеними жіночими грудьми. Здається, натиснеш на них і тоненькими цівками бризне молоко, що затопить білим солодким потоком усе селище, потече котроюсь із трьох паралельних вулиць з одним на трьох ім'ям — Комунальна, потім — котроюсь зі двох чи трьох паралельних Свердлова, та єдиною Первомайською, витече до середньої школи

№4, щоб дісталася врешті до площі Миру, де стоїть клуб та погруддя Леніна. Так це буває у квітні, коли з'являється абрикосовий цвіт.

Про вигадане місто

Я є. А Ворошиловграда немає. І з цим потрібно рахуватись.

С.Жадан, «Ворошиловград»

Я жила у Варшаві, коли почала підозрювати, що Луганська немає. Тоді мені снився великий терикон, обтягнутий рудою парусиною, на який я дерлася, напружуючись усім тілом, але щоразу зісковзувала з нього. Уві сні цей терикон знаходився серед голого степу, клаптями засіяного рожевою гречкою, та називався Луганськом. Буває так, що окрім якогось сюжету, або простого мотиву, сняться слова, навіть топоніми. Він був один-єдиний там, хоча терикони зазвичай розташовані купками, як сліди від підземного пересування крота, або ростуть рядочком, як зіпсовані зуби.

Якщо поміркувати, візитівки Луганська немає, от як київський торт чи одеські бички, тобто немає що привезти в якості презенту. Адже характерна їжа дозволяє спробувати місто на смак. Мені відома така річ як шахтарський торт, зроблений з чорного, як вугілля, шоколаду, але він мало вивізний та асоціюється з усім Донбасом. Навіть я, живучи там шість років, ніколи не пробувала цей торт, не кажучи вже про випадкових заїжджих. Випадкових, бо туризму в Луганську теж бути не може — там немає історичних пам'яток. Цілий Луганськ перетворився на велику пам'ятку комуністичного режиму, посеред якого стоїть неотесаний чоловік-пам'ятник із факелом, де пам'ятник Шевченку схожий на пам'ятник Леніну, де пам'ятники розмножуються швидше за людей. Хіба, буває, що з Лисичанська заїдуть якоюсь галасливою мажорною кампанією та пересвідчатся, що вони таки насправді (!) живуть не в Луганській, а в Лисичанській області. Це в Свердловську, який асоціюється із сізо та виконанням смертних вироків (на щастя, уже скасованих), чи у Сватові,

згадка про яке супроводжується посмішкою (там велика психлікарня), мешканці мають помірковані вимоги до дійсності.

У мене з'явилася надія, що це місто нарешті вигулькне із індустріального ландшафту та впишеться в літературний текст, коли в Інтернет-новинах повідомили, що Жадан пише роман «Ворошиловград». Але виявилось, що і в цьому тексті Ворошиловграду немає. Там є лише зображення на листівці, яку описує на уроках німецької Гера. Листівки Жадана — це те саме, що і марки неіснуючої країни-карлика Окусі-Амбено. Як і сам Ворошилов — часткова фікція. Він зображений на всіх листівках по-луганськи, за канонічним пам'ятником напроти міськради: у коня піднята передня ліва нога, а у Ворошилова права рука. Така поза коня мала би означати, що вершник загинув від поранення в бою, але який це був бій у Москві 1969 року залишається таємницею.

Назбиравши ці докази не-існування міста я подзвонила сестрі, яка живе в Луганську на вулиці Радянській, та після розмови моя туга посилилась. Думаю, подібне відчуття мають люди, яким ампутували якусь частину тіла. Якою частиною мого тіла є Луганськ я намагалася розгадати, поїхавши туди. Купила квиток на один з двох поїздів (тоді вже мешкала в столиці), які туди їздять із Києва. У вагоні замовила зелений чай, якого там не було, ...тому дістала від провідниці книжку. Певно нововведення Донецької залізниці, - подумала я.

Буває, що більшу частину життя люди більш старенькі, ніж молоденькі. А буває, що більше часу молоді, ніж старі. А буває ще інакше, що тільки старі. А часом, що все життя тільки маленькі. Зустрівся мені такий чоловік, який все життя був тільки старенький. Принаймні таке враження справляв. Він проживав 12 924-й день. Самі порахуйте. Сидів напроти мене в плацкартному вагоні та щось весь час мурмотів, і це була не телефонна розмова. Запитав у мене, котра година. «А-га, — подумала я, — значить цей дивак мені зіпсує подорож». Я люблю кудись їхати. Певно, мої предки багато подорожували, поки не засіли в особах мого тата та мами на Луганщині. Але розмова зав'язалась вельми цікава та чорноволий чоловік, що представився

Мелькіадесом («Як-як?» — запитав сусіда) розповідав те, що я хотіла слухати.

Оце:

«Я дивлюся, багато хто мені не вірить, коли я говорю, що Луганська не існує, — сказав він, подивившись на нашого випадкового супутника, який сидів біля мене. Артикуляція була в нього предивна — якесь напруження в приголосних. Я посміхалася, тож він підбадьорився і продовжив. — Напевно вважають це дурнуватим постмодерністським жартом. Усе, що ви знаєте про нього, а знаєте ви напевно мало, це — міф. У світі достатньо міст, які успішно не-існували у різний час. Недавно був скандал із Арглтоном, якого немає в Британії, зате в Інтернеті він присутній на Google-мапі і там навіть продається житло. Те саме з Луганськом.

А почалося ось із чого. 1930 року під час виступу на XVI зїзді ВКП(б) Сталін вимагав збільшення результатів п'ятилітки у кілька разів. Вимагав він не випадково — весь червень йшли безперервні обговорення з наркомом праці Углановим, зокрема про те, щоби посилити Донбас новим промисловим центром. Пару днів Угланов готував розрахунки та мав надію переконати Сталіна, що в держави не вистачить ресурсів розбудувати ще одне місто. У розпалі Угланов закінчив виступ реплікою про те, що єдиний спосіб створити на Донбасі ще одне промислове місто — це уявити собі, що воно там є. Сталін уявив.

Місце для нового міста було вибрано на тій ділянці степу, де сходяться ріки Лугань і Ольхова. Нове місто мало маркувати східний кордон Донбасу, перетворюючи трикутник Дніпропетровськ-Харків-Ростов (через Сталіно, тобто Донецьк) на ромб. Правду сказати, особливо маркувати там нема чого, бо кордон із Росією починається там, де закінчуються абрикоси. Дивна річ, абрикосові дерева ростуть тільки на українському боці кордону. Але не буду відволікатися. Назва міста була утворена від назви найбільшої з двох рік, на яких він мав стояти. Тож, залишалось сфальсифікувати історію Луганська.

Наприкінці літа 1930 року двоє московських вчених отримали від генсека незвичайне партійне завдання. Одним з цих вчених був Володимир Миколайович Семенов, він недавно став архітектором Москви і мав зробити план нового

міста в донецькому степу. Другим був історик і спеціаліст з архівної справи Матвій Кузьмич Любавський, який мав сфабрикувати історію міста та достовірно вписати її в справжню історію Російської імперії. У вересні план міста був нанесений на карту, та чернетковий нарис історії, яку тепер треба було заповнювати підкладеними в держархів документами і мапами, передали Сталіну. Угланов, випадковий батько Луганська, їх вже не побачив. Сталін 3 серпня зняв його з посади наркома.

Для більшої переконливості місто варто було не тільки намалювати на карті, згадати в енциклопедіях, але й населити людьми. Хоча б віртуально. Тож у Луганську прописали Володимира Івановича Даля, якого з корінного петербуржця перетворили на уродженця Луганського заводу, з якого, за новоспеченою легендою, виросло місто.

Першими мешканцями Луганська стали чекісти, у чії легенди стали вписувати «місто народження — Луганськ», а советські газети почали «населити» відомими луганчанами, передовиками виробництва, пролетарськими поетами та рештою будівників держави.

Потім він розказав, як через невдалий жарт Сталін назвав неіснуюче місто ім'ям Ворошилова, а потім так само легко передумав. Через перейменування міф про Луганськ тільки міцнішав.

До речі, у советської влади була дуже кепська фантазія щодо присвоєння назв містам: ім'я Ворошилова носив не тільки Луганськ, був Ворошиловськом Алчевськ, щоправда потім його перейменували на якийсь час у Комунарськ...

Я захопнула книжку та подивилася на чоловіка, який уже дрімав навпроти. Та й собі заснула. А коли прокинулася, то потяг уже доїжджав до перону, а там на мене чекала сестра. І не було ніякого терикону серед голого степу. А в кварталі Пролетаріату Донбасу так само, як і в моїх спогадах, живе Василь Голобородько, а якийсь хлопець на вулиці продає червоних солодких півників на паличці. І більших доказів мені не треба. Луганськ, Голобородько, півники та моя сестра — усе справжнє. Тож, можна прокидатися.

Після слів і снів

Ці тексти створені переважно зі щоденникових записів моєї пам'яті. Хоча спосіб говорити про це навряд чи є дійсно луганським — літературні та культурні нашарування настільки прикипіли до моєї мови, що зішкребти цей накіп нема ради. Слова як вулиці старого міста, якими ходили безліч разів. Навіть якщо це місто не таке й старе, проте рідне. Слова, як вулиці міста рідного.

Ці тексти говорять більше про відчуття міста та місць, ніж про статистику. Відстань у три роки, які я вже не живу в Луганську та області (а моє перебування там складалося з регулярних пересувань, переважно Бахмутським шляхом) не є настільки великою, щоб почуватися там чужою, але вже не дозволяє там почуватися абсолютно своєю, бо в ці три роки сталися колосальні зміни як із ним, містом, місцем (топосом), так і зі мною. Проте така відстань мені допомагала стати на дві позиції — споглядача та учасника. Певно, це письмо не таке просторе, як вимагає того степ, а я не така лагідна, як степова ковила. Тож я хочу вибачитися за себе та за мову. Нам не йшлося про зраду, лише про пошуки справжності.

Січень-травень 2011, Київ